

ХАТИЦА БЕРИША*

Школа националне одбране
Београд

НЕВЕН ЦВЕТИЋАНИН

Институт за друштвене науке
Београд

УДК 327:355.4

Оригиналан научни рад

Примљен: 21.02.2018

Одобен: 27.04.2018

Страна: 39-52

ПРЕЕМПТИВНА И ПРЕВЕНТИВНА УПОТРЕБА ВОЈНЕ СИЛЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Сажетак: Сведоци смо да су у теорији присутне бројне поделе ратова по различитим врстама класификације: према карактеру и облику рата, према простору вођења и обиму употребе ратних средстава и оружја, према врсти оружја, циљевима, времену трајања, генерацији ратова, али и многе друге, међутим у даљем раду фокус нашег интересовања усмерићемо ка два карактеристичним врстама нападачког (офанзивног) рата: преемптивном, или предухитрујућем и превентивном рату.

Стога ће предмет овог рада бити управо питања појмовног одређења, особина, међусобних разлика, циљева, правних аспеката, као и (политичких) последица вођења преемптивног и превентивног рата изведених на најкарактеристичнијим примерима из ближе и даље историје међународних односа.

Кроз циљ рада ће се у потребној мери изврши систематизацију постојећих теоријских и практичних сазнања о кључним аспектима преемптивне и превентивне употребе војне силе у међународним односима и на тај начин пружи скроман допринос бољем и потпунијем разумевању ове врло актуелне, а код нас још увек недовољно истражене (обрађене) области.

Кључне речи: војна сила, рат, ратна средства, међународни односи, превентивни рат

Увод

Рат је друштвени феномен који, од самог настанка људске цивилизације па све до данас, непрекидно прати односе како између, тако и унутар различитих друштвених група и заједница. Имајући у виду резултате појединих анализа, које указују да се током последњих три и по миленијума људске историје може издвојити само једно краће раздобље од 200 година које је протекло без ратова, као и податке о огромним људским жртвама које су пратиле ове ратове, можемо са сигурношћу рећи да је рат у огромној, готово пресудној мери утицао на развој људског друштва и друштвених односа у свим његовим

---

* hatidza.berisa@mod.gov.rs

сферама. Као такав, рат је још од античких времена постао, и до данашњих дана остао предмет сталног интересовања и проучавања од стране бројних истакнутих појединаца и различитих војних, политичких, верских, научних и других институција и организација.

Премда су узроци, разлози и циљеви бројних ратова различити, оно што им је чини се заједничко је то да је сваки рат, како то уверљиво тврди Карл фон Клаузевиц, један од највећих стратегиста и војних мислилаца свих времена, у својој суштини „акт силе чији је циљ да противника принуди на потчињавање сопственој вољи”. У том смислу, Клаузевиц истиче да рат, без обзира на ниво и обим употребљене (оружане) силе, време његовог трајања и/или степен разарања, није сам себи циљ, он је само „инструмент и оруђе политике”, односно „наставак политике” државе (друштвене организације - заједнице) „другим средствима”.

Сведоци смо да су у теорији присутне бројне поделе ратова по различитим врстама класификације: према карактеру и облику рата, према простору вођења и обиму употребе ратних средстава и оружја, према врсти оружја, циљевима, времену трајања, генерацији ратова, али и многе друге, међутим у даљем раду фокус нашег интересовања усмерићемо ка два карактеристичним врстама нападачког (офанзивног) рата: преемптивном, или предухитрујућем и превентивном рату.

Мада су, након терористичких напада на Њујорк и Вашингтон, изведених 11. септембра 2001. године питања циљева и мотива преемптивног и превентивног рата дошле у жижу интересовања, не само стручне и академске, него и шире лаичке јавности, као (јединог могућег) делотворног одговора на драстично измењену природу „главних“ претњи по националну, регионалну и глобалну безбедност, појмови преемптивног и превентивног рата, иако по својој суштини врло различити, се у (политичкој) употреби често погрешно, а понекад и свесно замењују. Питања планирања и вођења преемптивног и превентивног рата спадају у ред слабије истражених проблема у нашој земљи, а доступни садржаји се углавном своде на преношење агенцијских вести, односно коментара и превода делова ауторских чланака и политичких анализа еминентних, углавном америчких аутора изложеним у водећим дневним листовима и најутицајнијим часописима из области међународне и спољне политике.

Преемптивна и превентивна употреба војне силе

Чак и не тако детаљним сагледавањем карактеристичних примера из појединих епоха познате и доступне историје ратовања можемо увидети да су, упркос томе што је општи циљ свих ратова готово заједнички - остварење политичких циљева потчињавањем противника сопственој вољи, „мотиви“ за покретање и вођење рата различити: освајање и припајање одређене територије и овладавање природним, материјалним и људским ресурсима који се на њој налазе; одбрана и заштита територије, становништва и имовине; ослобођење од туђинске власти и стварање сопствене (независне) државе; исправљање

неправде и спасавање човечанства од неправде и недела; „кажњавање“ вероломних; ширење „божје воље“;.....итд.

Предмет овог рада, међутим, биће она врста ратова у којима се као главни мотиви за њихово покретање и вођење издвајају страх и јасно исказана жеља за правовременим обезбеђењем повољније (иницијалне) стратегијске предности у односу на непријатеља (противника), а то су преемптивни (предухитрујући) и превентивни рат. Ако овим особинама преемптивног и превентивног рата додамо и то, да се у највећем делу међународне стручне и академске јавности¹ покретање и вођење и једне и друге врсте рата сматра кршењем међународног права, можемо рећи да на овом месту престају све њихове заједничке карактеристике, а све даље од тога наступају озбиљне разлике.

Преемптивна употреба војне силе: теорија и пракса

Иако је са публикавањем Стратегије националне безбедности САД, председника Џорџа Буша млађег, 17. септембра 2002. године, као америчког одговора на растућу терористичку и претњу даљег неконтролисаног ширења оружја за масовно уништење, концепт преемптивног (енг. *preemptive*), или предухитрујућег рата доспео у сам центар медијске пажње широм света, већи део садржаја иначе енергичне, жучне дебате око применљивости, одрживости и делотворности овог концепта у обезбеђењу националне, регионалне и глобалне безбедности је обележило не само његово појмовно, него и неразумевanje његовог садржаја и суштине.

Наиме, у читавој серији уводничких текстова, ауторских чланака и телевизијских гостовања „дежурни“ критичари и аналитичари су врло често, свесно или несвесно, концепту преемптивног рата приписивали кључне особине једног готово сасвим другачијег концепта - превентивног рата, чиме је у дебату унета додатна енергија и жестина, али је ово последично допринело још већој и дубљој поларизацији унутар шире међународне јавности. А шта се заправо подразумева под појмом преемптивног (предухитрујућег) рата?

Преемптивни рат подразумева предухитрујућу употребу оружане силе у циљу благовременог стицања повољне стратегијске позиције у односу на непријатеља, који се налази у последњој фази непосредних припрема за отпочињање оружане агресије или другог облика војног (оружаног) деловања на тлу државе која предузима преемптивне акције, односно на територији других држава или региону чија безбедност, стабилност и очување тренутног стања представља витални национални интерес државе преемптора. Циљ преемптивног војног деловања је да се предухитрујућим нападом на непријатеља ограничи и смањи обим сопствених губитака и разарања кључне инфраструктуре и виталних капацитета система одбране од последица непосредно наступајућег оружаног напада непријатеља, који би вероватно били уништени или у

¹ Изузетак представљају ставови који се могу наћи првенствено међу појединим, неретко и истакнутим, представницима политичке елите, стручне и академске јавности у САД и Израелу.

значајној мери онеспособљени/деградирани уколико би се оружани напад непријатеља у пуној мери материјализовао.

Концепт преемптивног војног деловања није нов, питањима „да ли напасти први и тако умањити последице неминовно наступајућег оружаног сукоба, или сачекати и примити удар, а затим узвратити оружаном силом“ су се бавили државници и истакнути правници више десетина деценија уназад. Упоредо са настојањима појединих теолога, мислилаца и правника² да оправданост покретања рата између држава ограниче на домен „праведног рата“, разматрала су се и питања услова легитимности употребе војне силе у самоодбрани државе. Још од периода свог настанка - тридесетих година 19. века, па све до средине 20. века (а у појединим државама и до данашњих дана) концепт преемптивне употребе војне силе се у самој основи повезује са идејом самоочувања државе, које је изражено кроз њено инхерентно, „природно“ право на самоодбрану. (Перишић, 2014:509)

Темеље и оквире допустиве преемптивне самоодбране поставио је амерички државни секретар Данијел Вебстер (*Daniel Webster*), још давне 1842. године, у одговору на познати случај британског упада на територију САД и уништења америчког пароброда *Caroline*, истакавши да је (преемптивна) самоодбрана допуштена и оправдана само у оним случајевима када је држава суочена са „тренутном, неодољивом потребом (неуждом), која не оставља простор за избор средстава, нити времена за размишљање“. Схватајући Вебстеров оквире „неуждоби“ преуским, Елиху Рут (*Elihu Root*), државни секретар САД у администрацији председника Теодора Рузвелта, је 1914. године, у складу са америчком традицијом обезбеђења слободe деловања, у дефиницију неопуштивог права државе на самоодбрану уноси и елемент стратешког просуђивања тврдећи да „је право сваке суверене државе да се (благовремено) самозаштити *превенцијом* настанка оних стања и ситуација у којима ће држави бити прекасно да се заштити“ (Colin, 2007:9-10). Иако за разлику од Вебстеровог тумачења, Рутова схватања нису постала део међународног обичајног права, она су оставила значајан траг у америчком поимању права на самоодбрану.

Ступањем на снагу Повеље Уједињених нација 1945. године, право на самоодбрану је доживело своју правну актуелизацију. Осим што је одредбама Повеље забрањена свака употреба силе и/или претња њеном употребом против територијалне целовитости и политичке независности биле које државе, Повеља наводи самоодбрану као једини изузетак од ове забране. У члану 51. основног уговора Светске организације, признаје се и „не дира у природно право“ држава на предузимање мера индивидуалне или колективне самоодбране у случају оружаног напада, све док Савет безбедности УН, који има примарну улогу у систему колективне безбедности, не предузме потребне мере. Ипак, Повеља истовремено и ограничава могућност самоодбране само на оне случајеве у којима је дошло до (стварног) извршења оружаног напада. (Перишић, 2014:510-511)

² У ову групу спадају истакнути представници хришћанске католичке мисли Тома Аквински, Франциско Де Виторија, Вранциско Суарез, као и представници тзв. школе природног права Хуго Гоцијус и Самјуел Пуфендорф. Видети шире у: Милош Јовановић, Доктрина праведног рата и међународно право, Међународни проблеми, бр 2-3, Београд, 2007.

Међутим, истакнути правници из држава које се на основу дуге праксе обичајног права, за коју истичу да није у супротности са одредбама Повеље УН, залажу за примену шире схваћеног концепта преемптивне самоодбране, тврде да стриктно поштовање услова отпочињања оружаног напада ставља у повлашћени положај починиоце оружаног напада, што може довести до нарочито опасних последица у новом, нуклеарном добу, те да је јасан доказ о планирању напада и спремности за његово извршење довољан разлог за покретање процедуре индивидуалне или колективне самоодбране. (Перишић, 2014:510-511)

Због тога не чуди што је и након завршетка Другог светског рата у пракси стратешког мишљења и деловања појединих држава, укључујући и оне најзначајније, концепт преемптивне самоодбране заузео значајно место. Примена овог концепта је била готово стално присутна током хладноратовских стратешких калкулација политичких и војних елита САД и Совјетског Савеза на пољу политике и стратегије употребе нуклеарног оружја. Наиме, и једна и друга страна су озбиљно разматрале могућност да по пријему недвосмислене потврде о припреми за лансирање нуклеарног оружја супарничке стране, али и без ње, изврше масован преемптивни нуклеарни напад на нуклеарне капацитете идеолошког архипротивника с циљем да их у највећој мери уништи пре или у току лансирања и на тај начин омете или онемогући његов масован нуклеарни (против)напад. Алтернатива је по својим последицама била подједнако застрашујућа – масовна одмазда након позитивне потврде нуклеарног напада. Имајући у виду да би и један и други сценарио сасвим сигурно довео до „нуклеарног Армагедона“, жеља за преузимањем иницијативе у нуклеарном рату се разматрала само као последања опција и крајња нужда. (Colin, 2007:8)

Премда се преемптивна употреба силе у неким теоријама сматра као главни и сигуран пут за започињање рата пуног обима, (Reiter, 1995:8-11) пракса међународних односа показује да су државе веома ретко прибегавале преемптивном рату као механизму за осигурање своје заштите. На основу анализе упоређивања података о међудржавним ратовима (енг. *Corelates of War*) вођеним у периоду од 1816. до 1980. године, а који као исход имају више од 1000 борбених губитака у току једне године, за сваку годину периода трајања оружаног сукоба, долази се до закључка да се од укупно 67 ратова вођених у наведеном периоду, свега 3 (три) рата могу сврстати у категорију преемптивних ратова: Први светски рат (у делу који се односи на руско-немачки рат из јула 1914. године); кинеска интервенција у корејском рату 1950. године и израелски напад на Египат јуна 1967. године.

Чак и у случају сумње у објективност и тачност наведених података, односно да поједини ратови нису стврстани у категорију преемптивних ратова због примене различите методологије (случај где преемптивна употреба силе није била главни мотив за њихово покретање), може се с разлогом тврдити да је и овако мали проценат преемптивних ратова (4,5 процената) заправо већи него што би објективно посматрано требао да буде, имајући у виду да руско-немачки рат и кинеска интервенција у корејском рату нису по својој суштини типични преемптивни ратови, јер се у оба случаја радило о укључивању ових земаља у ратове који су већ били у току.

Иако је Израел за отпочињање и вођење рата имао и друге важне мотиве осим страха од непосредног египатског оружаног напада, изненадни напад израелског ратног ваздухопловства изведен 05. јуна 1967. године на капацитете и кључну ваздухопловну инфраструктуру Египта³ се у широј стручној литератури сматра (јединим) класичним примером преемптивног рата. Нападу је претходио низ активности које су доприносиле јачању и продубљивању непријатељстава: историја међдржавних сукоба (напад Египта на Израел 1948. године и Израела на Египат 1956. године); обострано снажно изражена негативна слика супротне стране и врло раторборна реторика.

Све ово је ескалирало једностраним потезима египатске стране: пуна мобилизација оружаних снага, распоређивање трупа на Синајском полуострву, захтев за повлачење трупа УН са египатско-израелске границе и напослетку поморска блокада Тиранског мореуза, који представља кључну поморску везу Израела са Индијским океаном и Азијом, активност за који је Израел још 50-тих година прошлог века јавно истакао да ће сматрати као директну објаву рата. Запаљива и провокативна реторика египатског председника Насера који је у свом говору од 26. маја 1967. године истакао да ће се будући арапско-израелски сукоб бити „општи рат у којем ће основни циљ бити уништење Израела“⁴, (Reiter, 1995:8-16-19) је била кап која је, узимајућу у обзир врло болна искуства израелског народа током Другог светског рата, прелила чашу влади у Тел Авиву.

Убрзо по добијању „позитивних сигнала“ из званичног Вашингтона, који је све до краја маја 1967. године вршио притисак на израелску владу да не предузима војне акције, Израел је покренуо преемптивни рат који је резултирао највећом војном победом у израелској историји: више од двадесет пута мањим губицима у људству од губитака на страни арапских држава; потпуним уништењем више од половине укупне ратне (а посебно ваздухопловне) технике ОС Египта, Јордана, Ирака и Сирије; и стављањем под израелску управу територија Газе, Западне обале, Голанске висоравни и Синајског полуострва, чиме је Израел стекао ефикасну контролу над четири пута већом територијом од оне стечене у првом израелско-арапском рату из 1949. године.

Упркос оваквим резултатима, ни Израел, нити било која друга држава није након 1967. године покретала преемптивне ратове. Разлог за ову чињеницу, као и за релативно мали број изведених, али и не мали број преемптивних војних акција од којих се одустало, сигурно нису ограничења садржана у Повељи УН или другим документима међународног права. Њих пре свега треба тражити у свесности највиших државника да преемптивна употреба војне силе у међународним односима поред несигурних војних исхода носе и високу политичку цену, која се огледа у ускраћивању преко потребне војне, економске и политичке подршке појединих важних држава треће стране. Свес-

---

³ Овај напад је представљао увод у потоњи шестодневни арапско-израелски рат, познатији као Трећи арапско-израелски рат.

⁴ Иако је по оценама аналитичара, највећи део Насеровог говора био за унутарполитичку употребу, он је њиме свесно провоцирао Израел знајући да тиме свесно изазива нови рат, за који је чврсто веровао да ће га Египат и његови савезници сигурно добити. Ibid., pp.16-19.

ни могућих последица, доносиоци најважнијих одлука својевољно предузимају различите мере, често на штету сопствене земље, како би ублажили спиралу провокација и непријатељстава, пре него што она изазове такав страх на супротnoj страни, у којем је рат неминован, а његов коначни исход крајње неисветан. (Reiter, 1995:25-32)

Овакав приступ је чини се само једна у низу особина које разликују преемптивну и превентивне употребе војне силе.

Превентивна употреба војне силе у теорији и пракси

Мада преемптивни и превентивни рат заједнички повезује страх од наступајуће претње у будућности и јасна жеља за правовременим обезбеђењем стратегијске предности у односу на непријатеља, ове две врсте рата много више тога раздваја. За разлику од преемптивног рата где је држава преемптор суочена са реалном, непосредном претњом по своју безбедност и која нема много правих избора јер јој је рат заправо „наметнут“ одлуком и агресивним војним деловањем супротне стране, у случају превентивног рата не постоји стварна, „објективна“ претња по безбедност или остале виталне националне интересе државе која овај рат покреће. Превентивни рат је „рат по избору“ државе превентора која верује да би у некој будућности *могла бити* суочена са оваквом врстом претње, и да ће носилац ове претње бити држава против које се превентивни рат покреће.

У основи сваког превентивног рата се налази јасна жеља државе превентора да правовремено спречи нежељену промену у дистрибуцији и балансу укупне моћи, па тако и војне, на начин да се потенцијални, будући „изазивачи“ постојећег *statusa quo* војно поразе пре него што се расподела моћи промени у његову корист. Као што је већ истакнуто, главни мотив за покретање превентивног рата је перцепција неминовног раста укупне моћи противника који истовремено прати „неповратни“ пад релативне моћи и страх државе превентора да ће последица ових стратешких трендова засигурно бити њена немогућност да адекватно у будућности заштити своје виталне националне интересе, односно да се на одговарајући начин одупре и супростави будућем „неподношљивом“ стратешком понашању снажнијег противника или стању у међународно .

Из тог разлога се логика државе која покреће превентивни рат своди на максимум „боље сад, него када за то већ буде касно“, тј. искористити прилику и озбиљно, дугорочно (неповратно) деградирати способности противника, док је однос снага још увек повољан, и не одлагати покретање „неминовног“ рата за неки каснији период када ће се он водити под знатно неповољнијим условима. Међутим, државе превентори не желе нужно да оне буду те које ће бити означене као иницијатори рата, они више преферирају опцију у којој ће испровоцирати противника да исхитрено и непромишљено употреби оружану силу и тако започне рат, а све у настојању да за себе обезбеде најширу међународну и подршку домаћих политичких структура, а кривицу за рат пребаце на страну противника.

Резултати историјских анализа указују да је логика превентивног рата била узрок бројних одлука за покретање ратова, а као таква, ова логика заузима централно место у појединим како предкласичним (Тукидид, Хобс), тако класичним и савременим реалистичким теоријама међународних односа (нпр. теорија равнотеже снага Ханса Моргентауа или теорија хегемоније Роберта Гилприна). (Levy, 2011:87) Иако приликом разматрања различитих особина и аспеката превентивног рата можемо с правом закључити да се више ради о стратегији државе, него као посебној врсти рата која је широко заступљена у теорији, као логично се намеће питање у којим ситуацијама су државе, које се налазе на силазној путањи моћи, склоније да прибегну стратегији преемптивног рата, односно када је мотив за покретање ове врсте рата најснажнији?. (Levy, 2011:89-90)

На самом почетку ових разматрања, намеће се општи закључак да све оно што доприноси повећању обима и јачању озбиљности претње која произлази од растућих способности изазивача – држава у успону моћи или драстичних поремећаја и промена унутар успостављеног међународног поретка, подстиче државу чија је моћ у зениту или релативном опадању да се ослони на стратегију превентивне употребе војне силе као начина за спречавање материјализације овакве будућности. Елементарна логика говори да што је пројектована моћ „потенцијалног“ противника у будућности већа, очекивано је већа и могућност његовог успеха у неком будућем међусобном рату, а последично и значајно већи уступци на које ће држава, чија моћ и утицај опада, морати да пристане како би тај рат и његов извесно неповољни исход избегла. Стога, што је очекивани обим и магнитуда промена у распореду (војне) моћи у будућности већи, снажнији су и подстицаји за покретање превентивног рата. (Levy, 2011:90)

Брзина промена односа снага (моћи) представља значајан фактор. Брже промене у квантитативном и квалитативном односу моћи, скраћују расположиво време држави чија је моћ у опадању да свеобухватним друштвеним и економским реформама и/или значајнијим повећањем улагања у сектору безбедности дугорочно одржи и унапреди своју (војну) моћ, и сужавају њен маневарски простор за јачање постојећих и стварање нових савеза ради постизања прихватљивог и одрживог решења, што повећава извесност превентивне употребе војне силе.

Премда главни подстицај за стратегије превентивног рата представља процењен неповољан развој ситуације у будућности узрокован нежељеном променом у односу моћи, на одлуке држава на овом плану такође утичу предвиђања политичких елита државе превентора о будућим намерама противника – држава „изазивача“ чија је моћ у успону. Вероватноћа покретања превентивних оружаних напада се повећава проценом, односно чврстим уверењем елита државе превентора да ће потенцијални противник сигурно покушати да искористи своју ојачану позицију моћи и, било због дуготрајног ривалитета, претходних негативних историјских искустава и нерешених територијалних питања, или унутрашњих или спољнополитичких притисака, започети рат против ње, или пак створити такву ситуацију у међународном систему коју она неће

моћи толерисати. С друге стране, мотиви за покретање превентивног рата се смањују када је држава чија моћ слаби верује у могућност да своје виталне националне интересе може да заштити и реализује применом и неких других, у довољној мери, делотворних метода и стратегија.

Поред ових, у групу врло утицајних фактора који утичу на доношење одлуке о покретању превентивних војних напада, поједини аутори сврставају могућност и потенцијалне последице војног одговора државе против које се покреће превентивни рат, вероватноћу ефикасног деградирања кључних способности противника и спречавања даљег наглог увећања његове моћи, као и време за које држава против које су изведени превентивни удари може поново да изгради и обнови своје капацитете, односно војну моћ. (Levy, 2011:90-93)

Ипак, приликом разматрања могућности употребе превентивне војне силе у међународним односима, увек се као кључно питање намеће дилема: да ли ће превентивни рат заиста на решити дугорочни безбедносни проблем државе која овај рат покреће, или ће овај проблем само погоршати? Судаћи по заиста великом броју до сада изведених превентивних ратова у историји, и смелости и жестини са којом су ови ратови вођени, стиче се утисак да су бројни државници који су доносили одлуке о њиховом покретању, упркос ризику од нежељеног исхода који сваки рат са собом носи, заиста веровали у његову делотворност, као (јединог) истински дугорочног и одрживог решења за њихове безбедносне дилеме. (Scott,2017:10)

Највећи број државника није имао довољно поверења у могуће алтернативе превентивном рату: масовне инвестиције у сектор безбедности и додатно наоружавање немилице троше и онако ограничена финансијска средства, подстичу раст јавног дуга и одвлаче национално богатство и ресурсе од много продуктивнијих сектора, а стратегија балансирања и стварања и јачања савезништва често доводи до стратешког војног и економског пренапрезања услед преузетих обавеза према просторима и савезницима које је понекад немогуће сачувати и одбранити. Упркос свим предузетим напорима и улагањима, држава чија моћ опада се истовремено мора носити и са често неиздрживим и неприхватљивим ризиком: њена политика одвраћања се брзо може показати као неуспешна, дуго година изграђиван систем одбране и систем савезништва као недовољно ефикасан, како дотадашњи савезници све мање бивају посвећени, чешће бирају неутралност или чак почињу да мењају страну. (Scott,2017:3)

Стога не треба да чуди то што је, кроз већи део историје - од античке Грчке и Рима све до данашњих дана, избор политичких елита често био да прибегавају превентивном рату као најсигурнијем уточишту од неизвесности и страха од наступајуће ерозије политичке и војне моћи сопствене државе. Жеља за употребом превентивне оружане силе против „правовремено“ опажене и наступајуће „смртне“ претње је у значајном делу историје представљала не само чести, него и доминантни мотив за рат. (Colin, 2007) И поред тога што је Повељом УН и Резолуцијом Генералне скупштине из 1974. године превентивна употреба војне силе забрањена и сматра се актом агресије, а не средством допуштене самоодбране,(Перишић, 2014:511-520), овај концепт је још увек

једнако политички актуелан, посебно у јеку борбе против међународног тероризма и „незаконите“ пролиферације оружја за масовно уништење и заводљиво се намеће као „реална и легитимна опција“ доносиоцима одлука у појединим најјутицајнијим државама света.

Међутим, о стварним донетима и употребљивости концепта превентивног рата најбоље говоре резултати његове примене. Чак и површна анализа превентивних ратова, јасно указује на стално, иманентно присуство једног парадокса, који је, чини се уткан у саму суштину превентивног рата - упркос јасно видљивом оперативном успеху превентивних војних удара, који се неретко огледао у брилијантним победама на терену, крајњи политички резултат готово без изузетка свих вођених превентивних ратова је тежак стратешки пораз, убрзана ерозија моћи или потпуни слом националне безбедности државе превентора. (Scott,2017:10)

У темељима „парадокса превентивног рата“ се налази једна готово трајна „истина“, која се често заборавља, а то је да се у рату, као и у миру, све врти око остварења крајњих политичких циљева, које државе у случају рата, који представља само продужетак политичких односа, желе и верују да могу да достигну употребом војне силе. Претпоставке или чврста уверења националних елита, да су темељне анализе будућих трендова, као и прецизне калкулације у домену војне моћи, све што је потребно да се јасно процени (и одлучи) да ли ће и у којој мери превентивна употреба војне силе дугорочно осигурати и унапредити националну безбедност државе превентора, увек биле само велика обмана.

Победе на бојном пољу, ма колико убедљиве и величанствене оне биле, врло ретко могу аутоматски довести до крајњег жељеног исхода и остварења коначног циља рата. Дуга је листа оних држава чији су лидери и елите поистоветивши постављене оперативне (војне) циљеве и успехе у рату, са крајњим, стратегијским политичким циљем (резултатом) који је заједнички сваком рату - осигурање „бољег стања мира“, прекасно, на сопственим грешкама научили једну од основних, најскупље плаћених лекција из стратегије и ратоводства. (Scott,2017:12-13)

У страху од могућег неповољног исхода могућег, предстојећег рата између Коринта и Коркире, по величини друге и треће поморске силе тадашњег античког света, у којем би Коринт очекиваном победом и присвајањем коркирске морнарице, од Атине преузео улогу водеће поморске силе, и у будућем „неизбежном“ рату између Спарте и Атине стао на страну свог традиционалног савезника Спарте, атинске вође су донеле одлуку да поведу „рат избора“ сврставши се на страну Коркире како би на време, дугорочно осигурали своју безбедност, позицију моћи и примат над Хеленским светом. Серија победа Атине у борби са коринтским снагама је приморала до тада пасивну Спарту и њене савезнике на улазак у рат са Делфским савезом, предвођеним Атином, који се 404. године п.н.е., након 27 година борбе са променљивим ратним успехом завршио потпуним поразом Атине, укидањем демократије и потоњом вишедеценијском хегемонијом Спарте.

У намери да „трајно реши“ и спречи даљи „неподношљиви“ раст утицаја и амбиција Рима у западном Медитерану и на територијама под контролом и утицајем Картагине, картагински вођа Ханибал Барка је у пролеће 218. године п.н.е. покренуо преко Алпа превентивни рат - инвазију на Рим. Упркос великим војним успесима на који су кулминирали величанственом победом у бици код Кане, у којој је у једном дану успео да уништи или зароби више од 50.000 римских војника, укључујући и готово трећину чланова Римског сената, Ханибал никада није успео унесе раздор и разбије мрежу савезништва између Рима и његових савезника и сателита на којем се заснивала његова доминација широм Медитерана. Временом се ратна срећа окренула на страну Рима, што је после битке код Заме, 202.године п.н.е. резултирало правим дебаклом Картагине, а пола века касније, у тзв. Трећем пунском рату, потпуним уништењем и нестанком Картагине као државе.

Као одговор „неодрживо стање“ ембарга на увоз горива, наметнутог од стране САД и њених британских и холандских савезника као одговора на јапанску оружану агесију на Кину и заузимање Француске Индокине, чије су последице претиле да потпуно униште јапанске снове о стварању „Велике источно-азијске сфере заједничког просперитета“ која би Јапану обезбедила не само сигуран опстанак и економски напредак, него и признање дуго траженог статуса велике силе, политичке и војне елите империјалног Јапана су одлучиле да изврше превентивни, изненадни напад на Перл Харбор, главну војнопоморску базу америчке Пацифичке флоте. (Scott,2017:21-44)

Напад изведен 7. децембра 1941. године је имао за циљ да уништи главнину америчке Пацифичке флоте и тиме онемогући њено ефикасно мешање у јапанско заузимање југоисточне Азије, обезбеди Јапану додатно време да консолидује своју позицију и ојача своју поморску моћ и пољуља морал америчког народа за даље супростављање „леgitимним“ јапанским интересима. Осим великих разарања и уништења једног, не и виталног дела америчке флоте, резултат превентивног напада је било, као што је врховни командант јапанске империјалне морнарице адмирал Јамамото и предвидео - „буђење успаваног (америчког) цина“ и „његова страшна реакција“. У рату који је потом уследио и кулминирао бацањем две атомске бомбе на градове Хирошиму и Нагасаки, јапанско царство је доживело потпуни политички, економски и војни слом, земља је окупирана, а последице њене „надгледане независности“ су видљиве и данас.

Закључак

Преимптивни и превентивни ратови представљају покушај држава да страх и неизвесност на пољу националне безбедности у непосредној и даљој будућности превладају благовременим, активним оружаним војним деловањем пре него што се „смртно озбиљна“ претња у свом целокупном облику и пуној снази материјализује. У својој основи, преимптивни или преухитрујући рат представља концепт самоодбране државе од непосредно наступајућег или већ

започетог оружаног напада неке друге државе (или групе држава), на којој лежи и одлука о начину, месту, времену и врсти напада. Циљ преемптивне употребе војне силе није да спречи оружани напад друге стране, већ да последице напада, у виду материјалног разарања и људских губитака, по земљу преемптора сведе на најмању могућу меру.

Идеја преемптивног војног деловања као средства (нужне и допуштене) самоодбране није новијег датума, полемика о делотворности, легалности и легитимности овог концепта се одвија већ два века. Темеље и услове допуштене преемптивне употребе војне силе против друге државе поставио је амерички државни секретар Данијел Вебстер у првој половини 19. века и они су као такви постали интегрални део међународног обичајног права рата. Ипак, највећи део правника сматра да је ступањем на снагу Повеље УН, иначе неопуштиво, природно право сваке државе на самоодбрану дефинисано јасније и рестриктивније, те стога тврде да је за стицање услова за правно допушту употребу војне силе у самоодбрани државе неопходно присуство објективне опасности, односно стварног почињења оружаног напада.

Према рестриктивна правна регулатива садржана у међународним уговорима и конвенцијама готово никада није представљала непрестиву препреку за државе које су одлучне да заштите своје виталне националне интересе, упркос суженом тумачењу легалности употребе оружане силе у самоодбрани, државе су врло ретко (свега у три случаја) прибегавале преемптивном рату као средству обезбеђења националне безбедности. Разлози за овакве одлуке држава лежи у проценама њихових политичких елита да примена инструмента преемптивног рата са собом носи високу политичку цену праћену извесношћу даље неконтролисане ескалације непријатељстава која многоструко надилази користи и предности остварене преемптивним војним деловањем.

За разлику од преемптивне употребе војне силе где је оружани напад, односно рат наметнут држави преемптору одлуком супротне стране, превентивни рат је по својој суштини „рат избора“ где не постоји објективно присутна претња у реално предвидивој будућности по безбедност државе која покреће превентивни рат. Мотив за покретање превентивног рата је двојак. С једне стране, то је страх од могућности настанка „неприхватљиве“ претње у будућности као последица нежељене промене у расподели укупне, посебно војне моћи између државе која прибегавала превентивној употреби оружане силе и државе (групе држава) – изазивача, у корист ове друге. С друге стране, мотив је изражен и у снажној жељи државе превентора да се са „будућим“ претњама и противницима „разрачуна“ на време, пре него што моћ будућих противника неминовно прерасте њену моћ, тј. док је цена рата са овим противницима још увек прихватљива и засигурно нижа од оне у будућности.

Вероватноћа и подстицај за покретање превентивног рата расту са очекивањем већег степена и брзине квантитативно-квалитативних промена у распореду (војне) моћи на штету државе превентора, као и проценом њених елита да ће потенцијални противник сигурно покушати да искористи своју ојачану позицију моћи да против ње започне рат или је доведе у такву безбедносну ситуацију коју она неће моћи толерисати.

Имајући у виду чињеницу да превентивни рат подразумева намерно, ничим изазвано покретање оружаног напада против друге државе, као одговор на страх од убрзаног раста њене моћи као могућег извора будуће „смртне“ претње по безбедност и остале виталне интересе државе превентора, ова врста рата, по дефиницији представља акт отворене агресије, и као таква је у правном, политичком и моралном смислу забрањена и неприхватљива. Међутим, од античког до нуклеарног доба, бројни су примери политичких и војних елита које су прибегавале превентивном рату, као дугорочном делотворном решењу за њихове стратешке безбедносне дилеме.

Ото фон Бизмарк, чувени немачки државник и можда највештији практичар „политике моћи“ у модерној ери, који је у стварању модерне Немачке државе често и врло успешно посезао за ратом као инструментом и наставком политике другим средствима, је тврдио да је „покретање превентивног рата једнако чину самоубиства због страха од смрти“. Ове Бизмаркове речи би требале да опомену и добро замисле поједине данашње лидере који још увек, као „реалну опцију на столу“, разматрају могућност покретања превентивног рата. Историја се показала као врло сурова учитељица према оним државама и њиховим лидерима који су се свесно препустили обмани превентивног рата, чврсто верујући да ће овакав рат њихове земље учинити славним, снажнијим и дугорочно безбеднијим.

Литература:

1. Avramov Smilja, Kreća Milenko, (2003) *Međunarodno javno pravo*, Savremena administracija, Beograd
2. Autorizovane beleške dr Hatidže Beriša, sa predavanja iz predmeta Vojna strategija na Generalštabnom usavršavanju u Školi nacionalne odbrane Univerziteta odbrane u školskoj 2017/2018. godini;
3. Gray, Colin S., (2007), *The implications of preemptive and preventive war doctrines: A reconsideration*, Izvor: Internet, dostupno na <https://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB789.pdf>, pristupljeno 11.12.2017.
4. Jovanović Miloš, *Doktrina pravednog rata i međunarodno pravo*, Izvor: Internet, dostupno na: <http://www.ius.bg.ac.rs/prof/materijali/jovmil/clanci/Doktrina%20pravednog%20rata%20i%20međunarodno%20pravo.pdf>, pristupljeno 08.07.2011. godine;
5. Levy, Jack S., (2011), „Preventive War: Concept and Propositions“, *International Interactions*, Vol. 37, No. 1, pp.87-96
6. Miletić Andreja, (1993) *Rat*, u Enciklopedija političke kulture, Savremena administracija, Beograd
7. Perišić Petra, (2014), „Preventivna samoobrana i međunarodno pravo“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Vol. 51, No. 2, str. 509-525
8. Reiter Dan, (1995) „Exploding the Powder Keg Myth: Preemptive Wars Almost Never Happen“, *International Security*, Vol. 20, No. 2, pp.5-34
9. Silverstone Scott A., “The Preventive War Temptation Meets the Preventive War Paradox,” , pp.1-47, Izvor: Internet, dostupno na: <https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&src=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=>

8&ved=0ahUKEwiw2_7W-8XYAhXDdCwKHUXSDGcQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.bard.edu%2Fcivicengagement%2Fusfp%2Fresources%2F2017%2Findex.php%3Faction%3Dgetfile%26id%3D7671780&usg=AOvVaw07d1cl8uavo9GjPlqFaaaY, pristupljeno 09.12.2017

PREEMPTIVE AND PREVENTIVE USE OF MILITARY FORCE IN INTERNATIONAL RELATIONS

Summary: We are witnessing that there are numerous divisions of wars in different types of classification: according to the character and form of war, according to the area of the control and scope of use of warfare and weapons, according to the type of weapons, goals, duration, generation of wars, but also many others. However, in this specific paper in the focus of our interest are two characteristic types of offensive war: preemptive and preventive war.

Therefore, the subject of this work will be precisely the issues of conceptual determination, characteristics, mutual differences, goals, legal aspects, and (political) consequences of conducting preemptive and preventive war carried out on the most characteristic examples from the closer and further history of international relations.

The aim of the work is systematization of the existing theoretical and practical knowledge on the key aspects of the preventive and preventive use of military force in international relations. It will be systematized and in that way it will provide a modest contribution to the better and more complete understanding of this very current, but still insufficiently explored areas.

Key words: military force, war, warfare, international relations, preventive war